

Sara Pärsson

Ta sig hem. Skönlitterära skildringar av kvinnan och hemmet från tidigt 1900-tal
Göteborg/Stockholm: Makadam, 2022, 294 s. (diss. Stockholm)

Sara Pärssons avhandling *Ta sig hem. Skönlitterära skildringar av kvinnan och hemmet från tidigt 1900-tal* tar sin startpunkt i ett tal av Selma Lagerlöf – med titeln ”Hem och stat” – hållet vid en internationell kongress för kvinnlig rösträtt i Stockholm 1911. Talet fäster effektivt uppmärksamheten på avhandlingens centrala problematik, nämligen hur diskussionen om hem under de första decennierna av 1900-talet kom att kopplas till föreställningar om genus och samhälle. Detta förhållande är utgångspunkt för avhandlingens inriktning på att undersöka skildringar av hem, boende och inflyttning i fyra svenska romaner utgivna mellan 1910 och 1936. De undersökta romanerna är i tur och ordning Elin Wägners *Pennskaftet* (1910), Selma Lagerlöfs *Charlotte Löwensköld* (1925) och *Anna Svärd* (1928) samt Moa Martinsons *Mor gifter sig* (1936).

Avhandlingens titel syftar framför allt på de olika försöken i romanerna att etablera ett hem och på hur dessa processer går till. I analyserna ligger särskild fokus på relationen mellan rum och genus och det övergripande syftet är att analysera de idéer, praktiker och värden som är sammankopplade med romanernas skildringar av hem. Analyserna relateras också till den historiska kontexten och till rumsteori samt till genus- och queerforskning. På så sätt vill avhandlingen även vara ett bidrag till det relativt nya men växande forskningsfältet rumsliga litteraturstudier liksom till forskningen om genus och rum.

Valet av material motiveras av att de studerade romanerna ”skildrar inflyttning och skapande av rum, händelser som vid denna tid ofta förknippas med att gifta sig och bilda familj” (s. 15). Dessa skildringar diskuterar enligt Pärsson med andra ord den heterosexuella tvåsamheten från olika perspektiv. De fyra romanernas specifika relevans för undersökningen motiveras på följande sätt: *Pennskaftet* belyser ”kvinnors möjligheter till kärleks- och yrkesliv under tidigt 1900-tal” (s. 15), Lagerlöfs roman problematiserar ”vad som ska kunna betraktas som ett gott hem och ett gott liv” (s. 17) och *Mor gifter sig*, slutligen, sätter genom hur den skildrar flyttar ”ljuset på hemmet som ideal och bostaden som verklighet” (17). Gemensamt för romanerna är att de fokuserar på kvinnans (i Martinsons fall flickans) relation till hemmet, ett perspektiv även Pärssons romananalyser anlägger.

Presentationen av den rumsteori och -forskning som används inleds med Alison Blunt och Robyn Dowling och deras påpekande att hem på en och samma gång är en konkret bostad och en uppsättning kulturellt präglade och föränderliga föreställningar och känslor som måste ses i relation till varandra. En liknande utgångspunkt har Downen Massey, som även understrukit det feministiska perspektivet, något även Iris Marion Young gjort. Den senares essä ”Hus och hem” används flitigt i romananalyserna i syfte att undersöka sambanden mellan hemmets möjligheter till avgränsning och avskildhet och kvinnans självbestämmande och kontroll. Vad som ytterst står

på spel här är hur rätten till kvinnans privatliv skildras i de analyserade romanerna. Slutligen aktualiseras Sara Ahmeds *Queer Phenomenology* (2006) och begreppet *the straight line* ("livslinje") som aktualiserar kroppens och sexualitetens betydelse för relationen till rum. Pärsson förklarar begreppets användning i avhandlingen på följande sätt: "Den normativa livslinjen är både rumslig och tidlig; den förutsätter att olika riktmärken eller etapper på livets väg nås vid olika tidpunkter. Jag kommer främst att diskutera livslinjen i termer av heteronormativa förväntningar på individen" (s. 32). Pärsson förtydligar ytterligare: "Jag använder Ahmeds tankar för att diskutera skildring av sexualitet och relationer, men även för att analysera kön och klass i förhållande till rum" (s. 32). Pärsson tar även upp Ahmeds term *inhabiting*, som syftar på förmågan att bebo, eller ta plats, i ett rum.

Efter att ha presenterat avhandlingens rumsteoretiska ramverk, går Pärsson vidare med att ta upp specifik litteraturvetenskaplig forskning. I Dorothee Birkes och Stella Butters efterföljd undersöks hemmets spatials, materiella, ekonomiska, sociala, känslomässiga och kognitiva dimensioner och från Ruth Ronen hämtas begreppet *frame* "för att synliggöra hur den rumsliga strukturen är konstruerad i en romanvärld" (s. 35). Vidare heter det att *frame* fungerar som "ett verktyg för att jämföra faktiska bostäder med de ideal och fantasier som karaktärerna har om hemmet" (s. 36). Från Susan Fraiman hämtas begreppet *shelter writing* som sätter ljus på de textavsnitt i en roman som är särskilt upptagna av hemskapande i olika former. Slutligen ges ett par konkreta exempel på litteraturvetenskaplig rums- och hemforskning i vid mening, både svensk och engelskspråkig, och den egna avhandlingens position i detta fält preciseras, som uttrycks vara i skärningspunkten mellan studier av rum i litteraturen (som oftast varit inriktade på städer och urbanitet) och studier av hem ur ett rumsteoretiskt perspektiv.

Avhandlingens första analyskapitel ägnas Elin Wagners rösträttsroman *Pennskaftet*. Analysen är uppdelad i tre avsnitt. Det första handlar om pensionatet som bostadsform, det andra om kvinnors egna hem och det tredje om relationen mellan kärlek, samlevnadsformer och hem. Ett av syftena med analysen är att visa hur romanen knyter an till samtidens diskussion om kvinnors rättigheter och roller i samhället liksom "hur romanens diskussion av sedlighet och sexualitet också har inverkan på hemsbildningen" (s. 47). Inledningsvis menar Pärsson att romanen också "synliggör mäns makt att både tillhandahålla och undanhålla hem för de kvinnor som behöver dem" (s. 53).

Som Pärsson understryker utgör pensionatet inget riktigt hem för de två kvinnliga huvudpersonerna, snarare är det ett slags övergångsstation i väntan på ett eget hem, en tillfällig bostad präglad av social kontroll och av konventionella åsikter om kvinnans plats i hem och samhälle. Pensionatets främsta funktion är därför att understryka behovet av ett eget hem för de två kvinnorna liksom av större frihet och självständighet. Till skillnad från titelkaraktären Pennskaftet har Cecilia ett eget rum på pensionatet, och detta rum blir en plats där vänskapen mellan kvinnorna kan utvecklas och där planerna för Cecilias framtida hem kan växa fram. För Cecilia innebär flytten till ett eget hem att hon får möjlighet att förändra synen på sig själv, vilket leder till att hennes liv kan ta en ny riktning, då hemmet också blir en plats för hennes rösträttsarbete. Även för Pennskaftet innebär det egna hemmet, i hennes fall ett hyresrum, möjligheter till självständighet och utveckling, men samtidigt synliggörs "gränsen för hur mycket hon kan omdefiniera och omorientera sin egen tillvaro" (s. 72). Det framkommer i scener som lyfter fram hennes sårbarhet, främst då hon utsätts för manligt begär och

definieras som en ”tillgänglig” kvinna. Hon återtar kontrollen över det egna rummet genom att göra det till en plats för kvinnopolitiskt arbete och genom att involvera fästmannen Dick i det projektet. Exemplet med Cecilias respektive Pennskaftets hem visar enligt Pärsson den nära kopplingen mellan hem och samhälle i romanen och hur vikten av kvinnopolitiskt arbete och kvinnsolidaritet understryks i båda fallen.

Den avslutande delen av romananalysen undersöker hur hem och kärlek förhåller sig till varandra, främst genom att fokusera på relationen mellan Pennskaftet och Dick, som i samtiden uppfattades som (alltför) fri och jämlik. Pärsson konstaterar inledningsvis att relationen mellan dem har sann och äkta kärlek som ideal, vilket bland annat innebär en fri syn på sexualitet och samlevnad. Under handlingens gång prövar de också olika sätt att leva tillsammans, något som också är kopplat till olika rum, såsom Pennskaftets hyresrum och skärgårdsvillan de hyr en sommar. Pärsson gör en viktig iakttagelse då hon påpekar att det är oklart hur deras framtida hem kommer att se ut, eftersom det tycks finnas en olöst konflikt mellan Pennskaftets moderna kvinnoroll och Dicks mer traditionella syn på den gifta kvinnans plats i hemmet. Pärsson återkommer också till Pennskaftets och kvinnans utsatthet i en ”fri” relation i dåtidens samhälle. Hon visar hur Pennskaftet blir utestängd från Dicks rum under en period då han är sjuk just på grund av att deras relation vid den tidpunkten inte är officiellt sanktionerad, det vill säga befinner sig utanför de rådande samhällsnormerna. Här och på andra ställen i avhandlingen lyfts den nära kopplingen mellan rum och värderingar fram.

Större delen av kapitlet om *Charlotte Löwensköld* och *Anna Svärd* – andra och tredje delen i Lagerlöfs trilogi *Löwensköldska ringen* (1925–1928) – utgörs av en analys av den enkla stuga som är hem åt makarna Karl-Artur Ekenstedt och Anna Svärd. Den föregås av ett analysavsnitt om det fiktiva samhället Korskyrka, där en stor del av romanernas handling äger rum. Här undersöks vilken roll fönster och dörrar spelar i handlingen. Särskilt gäller det vilken funktion de har för att öppna respektive gränsa av rum i förhållande till de olika karaktärerna. Dörrar och fönster används bland annat för att föra samman eller avskilja karaktärerna och har även betydelse för deras tillgång till information. Pärsson lyfter särskilt fram hur allt detta hör samman med romanernas intrig, som präglas av missförstånd, förvecklingar och omkastningar, liksom hur det hänger ihop med de sociala förhållandena i samhället, särskilt de som rör klass och genus.

En utgångspunkt för Pärssons analys av stugan som är Annas och Karl-Arturs hem är att där pågår en kamp mellan idealism och verklighet, mellan mentala och konkreta rum, en kamp som också aktualiserar frågor om arbete, sexualitet, pengar och ägande. Till utgångspunkterna hör även att de båda makarna har diametralt olika förväntningar på hemmet liksom på vad som är ett gott hem och ett gott liv. Konkret kommer detta till uttryck genom hur stugan rumsligt är uppdelad mellan makarna. Denna mentala och fysiska separation mellan dem rubbas genom Annas olika aktiviteter. Till att börja med genom att hon symboliskt nog låser upp en dörr och upptäcker ett nytt rum, som blir makarnas gemensamma sängkammare. Även genom sitt hushållsarbete förstärker Anna sin position i hemmet liksom i äktenskapet, än mer då hon också tar hand om en grupp fosterbarn. Detta leder till slut till en kris i äktenskapet och till att maken lämnar hemmet. Stugan blir därefter alltmer Annas eget hem och då Karl-Artur i romanens slut återvänder framstår det som högst oklart om det kommer att finnas plats även för honom där.

Analyserna av Wagners och Lagerlöfs romaner handlar om hur hem etableras och om de värderingar och konflikter som är knutna till dessa processer. Utgångspunkten för analysen av *Mor gifter sig* är däremot förlusten av ett hem som huvudpersonen Mia längtar tillbaka till. Detta förlorade hem fungerar i romanen som ”ett ideal av skönhet, ordning, avskildhet och intimitet” (s. 155) som alla senare, mer eller mindre tillfälliga, hem jämförs med. Analysen syftar till att kartlägga romanens flyttmönster och de värderingar som är knutna till detta, särskilt de som rör renhet och skönhet.

Pärsson lyfter fram en annan viktig skillnad: olikhet huvudpersonerna i Wagners och Lagerlöfs romaner har flickan Mia själv små möjligheter att utforma de hem hon flyttar in i. Som analysen visar har det första hemmet en särskild laddning för Mia eftersom det är intimt sammankopplat med en stark närhet till modern. En konsekvens Pärsson lyfter fram av de många bytena av bostad är att de aktiverar moderns hemskapande förmåga. Analysen visar också att hemkänsla och intimitet kan skapas av vissa föremål, samtidigt som andra föremål kan konnotera ekonomisk utsatthet samt bristen av sociala band och stabila släktförhållanden. En annan aspekt av gestaltningen av hem i Martinsons roman som lyfts fram är att trångboddhet och brist på avskildhet präglar den arbetarklassmiljö som skildras. Pärsson gör här en poäng av att just detta förhållande ger Mia en speciell lyssnarposition som genererar kunskap om de vuxnas livsvillkor.

I likhet med tidigare forskning betonar Pärsson vilken central betydelse besöket i skomakartorpet i romanens slut har för Mia. Här möter hon för första gången ett hem präglat av gemenskap och där läsning och berättande är centrala aktiviteter samtidigt som barnen ges utrymme. Lika viktigt är att mannen överskrider gängse könsnormer genom att ta ansvar för hushållet, något som även markeras fysiskt i hans rörelser mellan köket och rummet.

Sara Pärssons avhandling är välskriven och tydligt strukturerad och det är ingen tvekan om att hon anlagt ett relevant och produktivt tolkningsperspektiv på de behandlade romanerna. Återkopplingen till de olika teorierna sker genomgående i analyserna, som därför framstår som väl förankrade teoretiskt liksom i den historiska kontexten. Anknytningen till tidigare forskning är god och bidrar även den till att tydliggöra avhandlingens bidrag till forskningen. Särskilt gäller detta kapitlet om Lagerlöf. I kapitlet om Elin Wagners *Pennskaftet* görs vissa jämförelser med den tidigare romanen *Norr tullsligan* (1908), men tematiken runt hem, samhälle och genus är långt mer central i detta författarskap än vad som framkommer här. Bland raden av romaner räcker det med att påminna om *Åsa-Hanna* (1918) liksom om att den ekofeministiska utopin i *Väckarklocka* (1941) har hemmet och lokalsamhället som utgångspunkt, något som bland annat Helena Forsås-Scott visat i *Re-writing the Script. Gender and Community in Elin Wagner* (2009), liksom undertecknad i *I vanskelighetens land. Genus, genre och modernitet i Elin Wagners smålandsromaner* (2009). Sammanfattningsvis breddar och fördjupar Pärssons avhandling ändå bilden av de tre författarna och deras romaner. Den visar också hur de på olika sätt och med olika utgångspunkter var djupt engagerade i sin tids diskussioner om kvinnans situation i hem och samhälle.

Peter Forsgren